

1970'lerde Tuzluçayır'da Öğrenci Olmak

Hamdi ÖZDİŞ*

Malum 1960'lar ve 70'ler Türkiye'nin yakın tarihinde "Almanya Acı Vatan" olarak da anılan bir nevi göç yıllarıdır. Türkiye'nin kronik işsizlik hastalığına çare olarak yurt dışında iş bulmak, çalışmak ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için Almanya yollarına dökülen Türk ailelerin trajik hikayeleriyle doludur bu süreç. Biz de işçi ailesi olarak "gurbet"e çıkan binlerce aileden biriydik sadece. Bu fakirin 4,5 yıllık Almanya'daki kısa yaşam tecrübesi ve eğitim macerası da böyle başladı. Dolayısıyla bu anı yazıda aslında pek çoğu unutilan ilkokuldan ortaokul ve hatta lise yıllarına kadar olan bireysel eğitim tecrübesi ve yer yer de gündelik yaşamından kesitler üzerinde durulacaktır. Tabii özellikle Almanya'daki küçük bir kasabadaki sakin hayatla birlikte eğitimden ve Tuzluçayır gibi çok renkli - siyasal ve sosyo-kültürel açıdan tabii - bir mahallede edinilen eğitim tecrübesinin siyasetle ne kadar at başı gittiği üzerinde de durmak kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla bu yazının ana eksenini Tuzluçayır mahallesindeki ilkokul ve ortaokul macerası şekillendirecek ve dar da olsa Alman eğitimiyle ilgili bazı karşılaştırmalar yapılacaktır. Tabii bu yanı sıra aslında Ankara'nın bir varoşundaki eğitim hayatının da bir kesiti yansıtılmış olacaktır. Bu kesitin içerisinde ilkokulda dövülen öğretmenlerimizden yine ilkokuldaki arkadaşlarımızdan bazılarının mitinglere katılması siyasal anımsamalar olarak yer alacaktır. Bu minvalde ilkokuldan itibaren okul hayatımda bu yılların bireysel yaşamımın kimi noktalarına

* Düzce Üniversitesi Tarih Bölümü

da temas etmek kaçınılmazdır. Bu nedenle yazıdaki her türlü değerlendirmelerin de öznel olduğunu okuyucuya hatırlatmak gerekir.

Almanya'daki kısa süren eğitim hayatından enstantanelerle başlayalım diler-seniz. İşçi ailesi olarak babam bizi Almanya'nın Dortmund şehrinin güneyindeki Lüdenschheid kasabasına götürdüğünde yıl 1971'di. Küçük ama şirin, yeşillikler ve orman içinde tavşanların ve ceylanların cirit attığı bir kasabaydı burası. Almanya'daki ilk çocukluk yıllarım ve eğitim hayatım burada başladı ve babamın iş değiştirmesi sebebiyle başka kasabalarda dört buçuk yıl boyunca devam etti.

Almanya'daki ilkokul yıllarını ve dersleri, içeriklerini birebir hatırlamak mümkün değil tabii. Fakat hatırlananlar bile Türkiye'deki bugünkü eğitimden çok daha ileri bir seviyede olduğunu belirtmeye yetecek düzeydedir. Tabii Almanya'daki eğitim yılları sadece ilkokulla sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki eğitimle ilgili yapılan karşılaştırmalar ya da değerlendirmelerin de bu minvalde olacağı açıktır.

Almanya'daki eğitimde İngilizceden matematiğe her şey son derece basit ve somut yöntemlerle anlatılıyordu. İngilizce (Almanca'yı çoktan konuşuyordum artık) için o tarihte (1970'ler) bize sınıfta video izletildiğini hatırlıyorum. Yani bir nevi dil laboratuvarının varlığından söz etmek abartılı olmasa gerek. Ayrıca eve geldiğimde evde de tv'den İngilizce ders programına devam ediyordum. Bu öğretmenimizin bize öğrettiği bir şeydi. Tabii bu yıllarda Türkiye'de sayılı evlerde tv olduğunu hatırlatmaya gerek var mı bilmiyorum. İngilizce kimi kelimeleri ve sayı saymayı çok çabuk öğrenmişim bu sayede. Almanca'yı ilk gittiğimde bir süre devam ettiğim bir nevi anaokulunda hemencecik öğrenivermişim, kendiliğimden! Bunun için hiç ders almamışım. Zaten bu dili babama hastanede tercümanlık dahi yapabilecek derecede nasıl öğrendiğimi hiç hatırlamıyorum. Fakat yıllar sonra Türkiye'de (üniversite yıllarımda) Alman Kültür'e gittiğimde unuttuğum Almanca'nın dersini alacaktım yeniden! Çünkü Türkiye'de ilkokuldan sonra ortaokula geçtiğimde yabancı dil olarak bana kurada Fransızca çıkmıştı. Demek ki o yıllarda yabancı dil dersleri kura ile de belirlenebiliyordu. Böylece ortaokulda Almancamı hem unutmamak hem de ilerletmek fırsatını kaçırmışım ve bu kimsenin, ailem de dahil olmak üzere umurunda değildi. Oysa çocukluğumun 4,5 yılı Almanya'da geçmişti. Fakat tabii bunu kimseye anlatmak mümkün olmadı ve ben 6 yıl (3 yıl ortaokul, 3 yıl lise) yabancı dil dersinde Fransızca okumak zorunda kaldım. Sonuç Almanca'yı unutmam oldu. Yani Almanya geçmişimi, Almanca birikimimi gözardı eden bir eğitim sistemi ve anlayışından söz etmek mümkün.

Almanya'daki diğer derslere, ders kitaplarına vb. şeylere ilişkin hafızamda fazla bir şey kalmasa da çocukların kişisel gelişmesinde son derece önemli olan sosyal faaliyetlere fazlasıyla yer verildiğini iyi hatırlıyorum. Hemen her hafta bir sportif ya da sosyal faaliyete öğretmenimizle birlikte gidiyorduk. Örneğin ben daha 6-7 yaşında olmama rağmen, jimnastik, yüzme, kayak yapmak, futbol takımında oynamak gibi sportif faaliyetlerden her hafta birine bizzat hocalar tarafından götürülüyorduk. Elbette bu sosyal ve sportif faaliyetlerin arasında dini boyut da unutulmamıştı. Benim Müslüman çocuğu olduğumu bilmelerine rağmen

men kiliseye de götürüyorlardı. Ben de çocuk aklımla kiliseye girişte bulunan suya aynen Alman çocuklarının yaptığı gibi elimi bandırarak “haç” çıkarıyordum!

Daha sonraki yıllarda Türkiye’de yaptığım sporları ve oynadığım mahalle futbol takımını hatırladıkça aslında Almanya’da çocuk yaşta katıldığım futbol takımının alt yapısı ve organizasyonu ne kadar profesyonel olduğunu görecektim. Tozluğundan, krampon ve formasına ve oynanan yeşil sahalara, üç hakeme kadar gerçekten profesyonelceydi. Çünkü Türkiye’deki mahalle takımımız ve tozlu toprak ve kimi zaman da çamur sahamızın Almanya’yla uzaktan yakından hiç ilgisi yoktu ve detayları anlatmak bu açıdan gereksiz kalıyor. O yaşlarda yapılan sosyal ve sportif faaliyetlerin etkilerini Türkiye’ye döndüğümüzden çok sonraları bile yaşamımda gördüm. Bugün hâlâ yaptığım sporlara olan ilgim herhalde oradan neşet ediyor diye düşünüyorum.

Bütün bunlar aslında oradaki eğitimin pedagojik açıdan ne denli kapsamlı, bilinçli ve kaliteli yapıldığının göstergesi olsa gerek. Tabii zaman geçtikçe ve ben liseye geldiğimde bütün bunları çok daha iyi idrak edecektim. Çünkü Türkiye’ye 11 yaşında gelmiştim ve olan biteni anlayacak yaştan çok uzaktım. Yıl 1975’te ve ben ilkökul müdürünün ayaküstü yaptığı bir mülakatla yani, bir şeyler okutarak ve sorarak, karar vermesi sonucunda ikinci sınıftan başlamıştım. Babamın Almanya’daki Alman okuluna devam ederken bana bir yandan zorla Türk abce’sini öğretmesi sonucunda ikinci sınıftan başlamıştım. Ama Almanya’da Türk abce’sini öğrenmek kolay olmamıştı benim için çünkü hem Türkçeyi unutuyordum hem de kimi zaman babamın şamarlarından nasibimi alıyordum. Dolayısıyla ilkokulu bitirmem gereken yaşta ben ikinci sınıfa başlıyordum! Tabii Almanya’da okuduğum dört buçuk yılın iki buçuk yılı berheva olup gitmişti.

Türkiye’de ilkokula kabul edildiğim ilk haftasından itibaren yaşadığım kültür şokları (ya da eğitim şokları mı demek gerekir) ise ayrı bir konu tabii. Daha okula ilk adımımı atar atmaz diğer çocukların önlüğün altına giydiğim kısa şorttan dolayı bana tuhaf tuhaf bakmaları ve benimle alay etmeleri hafızamda hâlâ canlıdır. Niye güldüklerini anlayamamıştım. Tabii saçlarımın babam tarafından 3 numaraya vurulmasıysa ayrı bir konu. “Andımız” “rahat-hazırol” hiç alışık olmadığım şeylerdi. Böylesine militarist bir disiplin anlayışı Alman eğitim sistemine tamamen aykırıydı. Çocuk aklım tam anlamıyla karman-çorman olmuştu. Çünkü bunların hiç biri Almanya’da yoktu. Almanların bu tarz konulara dönük tepkilerini örneklemesi açısından bu üç numara hikayesinin bir başka versiyonunu anmak gerekir. Evet Almanya’da da bir üç numara vakası yaşamıştım. Ama eğitim saikiyle değil tabii! Babam bir keresinde bir olay nedeniyle (olayı hatırlamıyorum) beni cezalandırmak için “bonus” gibi olan kıvrır kıvrır saçlarımı sıfıra vurmuştu da komşular babama küsmüş, uzunca bir süre babamla konuşmamışlar ve ona tavır almışlardı. Dolayısıyla Almanya’da kılık-kıyafet açısından ne kadar serbest olduğum da açıklığa kavuşmuş oluyor. İster şortla ister uzun saçla gidin, kimse size karışmıyordu. Daha çok beyninizin içindekilerle ilgileniyorlardı. Oysa ülkemizde katı bir şekilci eğitimin şamarını ilk andan itibaren yediğimi belirtmek abartı olmasa gerek. Kimbilir belki de gittiğim mahalle mek-

tebinin etkisidir bütün bunlar! Hani eğer koleje falan gitseydim bunları görebilir ve böyle de değerlendirmedim belki?

Tuzluca'yı aslında bir gecekondu önleme bölgesi olsa da 1970'lerde ve 80'lerde hemen her tarafı gecekonduyla doluydu. Mahallenin düşük gelirli insanlardan müteşekkil olduğunu söylemek abartılı olmaz herhalde.¹ Dolayısıyla öğrenci profilinin de bu düşük gelirli insanların çocuklarından oluştuğu söylenebilir. Bakımlı olmayan varoş çocuklarıydık aslında. Ben de diğerleri gibi az gelirli işçi bir babanın çocuğuydum. Türkiye'deki ilkokul yıllarımı hatırladıkça Almanya'ya göre ne kadar sefil ve sosyo-kültürel açıdan yetersiz bir öğrencilik yaşadığımı düşünüyorum. Bütün o jimnastik, yüzme gibi sporların yerini artık mahallede toz-toprak içinde oynanan msket ve çelik-çomak gibi oyunlar almıştı. Hatta karpit gibi tehlikeli kimyasallarla oynanan oyunlar bile vardı. Bir yanda çok disiplinli ve düzenli bir eğitim ve sosyo kültürel hayat, öte yanda alabildiğince fakir ve yoksulluklar içinde başıboş bir tarz... Bütün bunların herhalde eğitimle çok yakından ilişkisi vardı ki Almanya'da eğitimin bir parçasıydı bu sosyal ve sportif faaliyetler.

Tabii okul hayatımda Almanya'yla karşılaştırıldığında başka farklılıklar da vardı. Almanya'da bir eğitim-öğretim yılında (eğer hafızam beni yanıltmıyorsa) bir öğretmenle devam ederken Türkiye'de durum hiç de böyle değildi. Örneğin ilkokul yılları aynı zamanda öğretmenlerimizin birkaç defa çeşitli nedenlerle değiştiği yıllardı. Kimi öğretmenlerimiz siyasi görüşlerinden dolayı değiştirilirdi. Bir öğretmenimizin mahallede "yıkıldığını" (çünkü o yıllarda böyle bir tabir

¹ Tuzluca'yı'nın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dokusu ve daha başka detayları hakkında bkz. Nazım Sofracıoğulları, "Başkentin "Küçük Moskova"sından Kesitler: 1970'ler ve 1980'lerde Tuzluca'yı", *Kebikç*, 20 (2005).

vardı) yani tekme tokat dövüldüğünü hatırlıyorum. Adamcağızın eli yüzü kanlar içinde kalmış, feci hırpalanmıştı. Hangi siyasi görüşe sahip olursa olsun çocuk zihnimde öğretmenimizin dövülmesine üzül müştüm. Tabii bu tür kavgaların hiçbirine Almanya'da tanıklık etmek kabil değildi. İşte bu “yıkılma” olayları bundan böyle bulunduğum mahalle ve mektep itibarıyla hep tanık olduğum olaylar olacaktı. Tabii başka tanıklıklar da...

“Kurtarılmış” olan Tuzluçayır mahallesindeki (nam-ı diğer “Küçük Moskova”da) siyasal olaylar, eylemler, 1 Mayıs kutlamaları, 6 Mayıs'ta Denizlerin anılması, fraksiyonlar arası çatışmalar, bir anda patlayan silahlar, kovalamacalar, mahalle mahalle dolaşan devrimcilerin halkı örgütlemeye dönük faaliyetleri... Duvarlara yazılan şablonlu estetik, adeta kaligrafik duvar yazıları... Yani bütün bu olaylar siyasi atmosferi yoğun bir mahallede gündelik yaşamımıza ve eğitim pratiğimize eşlik ediyordu.

I. Ortaokul Yılları

İlkokulu bütün bu maceralı gündelik yaşam eşliğinde bitirdikten sonra 14 yaşında Tuzluçayır Lisesi'nin ortaokul kısmına başlamıştım. Ortaokul yılları da içinde bulunduğumuz mahalle itibarıyla fazlasıyla hareketli ve siyasi açıdan pek “bereketli” bir atmosferde geçiyordu. Okulda hemen her gün bir olay vuku buluyordu. Tabii biz de çocuklar olarak bu siyasi atmosferden ister istemez etkileniyorduk. O çocuk aklımızla ortaokul sıralarında zihnimizden neler geçmiyordu ki. Bazı arkadaşlarımız gittikleri mitingleri (evet ortaokulda hatta ilkokulda mitinge gitmek!) heyecanla anlatıyor bizlerin de katılmasını istiyor ve tabii bizi onlarla birlikte hareket etmediğimiz için suçluyorlardı. Ortaokuldaki bazı arkadaşlarım bizzat benim de eylemlere katılmamı ve hatta ön ayak olmamı öneriyorlardı. Nasıl bir şeyse artık, o çocuk aklımla ülkeyi kurtaracaktım! Bense olan bitene bir anlam vermeye çalışıyordum ve fakat bana çok anlamsız geliyordu. Çünkü çocuktum. Dahası doğru bulmuyordum. Siyasi ortam o denli gündelik hayatımızı belirliyordu ki, orta 2 ya da 3. sınıfta arkadaşlarımızdan bazıları (ben de sınıfın havasına dahil olmak üzere) derste “faşizmi” tartışmayı bile önerbiliyordu. Tabii adını şükranla anmak gerekir edebiyat hocamızın (ismi Ahmet Kapusuz'du galiba) yüzünde hem şaşkın hem de “sizin ne haddinize faşizmi tartışmak” dercesine bir ifade belirmişti. Evet ortaokul sıralarında faşizmi tartışacaktık. Gerçekten mümkün müydü bu? Çocuk aklımızla faşizmi tartışmak. Hangi birikimle, hangi okumalarla nasıl mümkün olabilirdi? Ama bazı arkadaşlarımız gerçekten de o dönemin sloganlarıyla kendilerince kaba bir faşizm tanımı yapıyorlardı. Ezberledikleri klişe sözler üzerinden bir tanım. Bu, okulda olduğu kadar dışarıda da böyleydi.

Mahallenin de bunda (yani davranışların şekillenmesinde) fazlasıyla etkili olduğunu belirtmek gerekir. Mahalledeki ağabeylerimiz (kimi akrabalarımız da dahil olmak üzere) sokak boyu yürümelerle tam da Yılmaz Güney'in *Arkadaş* filmindeki gibi ellerinde kitaplarla sürekli gençleri "bilinç"lendiriyorlardı. Görseniz sokaklarda, boş arazilerde, bina köşelerinde ağabeylerimiz hararetili hararetili o bildik tartışmaları yapıyorlardı. Tabii yıl 1970'lerdi...

Binaların duvarlarına yazı yazmak için her gün devam eden siyasi kavgalar ve birbirlerini kovalamalar ve silahlı çatışmalar Tuzluçayır'ın 1970'lerdeki rutiniydi ve manzara genel olarak böyleydi.² Böyle bir atmosferde okula gidip ders yapmak veya öğrenci olmak ne kadar mümkünse biz de o kadar yapabiliyorduk. O yılların meşhur haber klişelerinden biri "eğitime nedenlerden dolayı üç gün ara verilmiştir" şeklindeydi. Okulumuz çok sık "eğitime ara" veriyordu çünkü mütemadiyen siyasal olaylar çıkıyor ve önü alınmıyordu.

II. Tuzluçayırılı Olmak

1970'li yılların Tuzluçayır Lisesi bu sol-demokrat çizgisini yıllarca sürdürdü. Lisedeki (yani aynı zamanda ortaokul kısmındaki) hocalarımızın siyasal eğilimi (aralarında birkaç a-politik olanları olsa da) de buna paraleldi. Örneğin ortaokuldaki fen bilgisi öğretmenimiz sol görüşü nedeniyle ülkücülerce öldürülmüştü.

² Tuzluçayır'daki bu tür siyasal kavgaların detayları için bkz. Sofracioğulları, *a.g.m.*

Ortaokuldaki öğretmenlerimizin her biri aslında kendi alanlarında yetkin ve çok değerli hocalardı. Ama bizler bunun farkına yıllar sonra varacaktık. Bugün içinse siyasal ya da sosyal yapılanmaya dair dair bir şeyler söyleyebilecek bir durumda değilim.

Ortaokul ve lise öğrencileri de tıpkı Tuzluçayır ilkokulundaki öğrenci profiline sahipti. Fakat tabii ortam nedeniyle daha da politize olmuş çocuklardık artık. Öyle ki, 1978 ya da 79'da lisenin en alt katında farklı fraksiyonlardan olan ortaokul ve liseli öğrenciler tekme tokat birbirlerine girmişlerdi de hocalarımız araya girerek zor durdurmuşlardı kavgayı. Tabii olaylara polis müdahale etmez ya da edemezdi. 79 yılının 1 Mayıs kutlamalarında okul liseli öğrencilerce işgal edilmiş yine eğitime uzunca bir süre (yanlış hatırlamıyorsam bir ay kadar) ara verilmişti. Çünkü olaylar gerçekten çok büyümüştü. Polis olayları kontrol etmekte yetersiz kalmış, okulun önüne bir yığın askerle birlikte tank gelmişti! Bir yandan tanksavarlarla öte yandan cami minaresinden tüfekle okulun duvarları taranmış ve delik deşik olmuştu. Havada da helikopter dolaşüyor ve o da çatıdan okulu silahla tarıyordu. Ortalık tam anlamıyla savaş alanına dönmüştü. Öğrenci olmam sebebiyle o gün okula gitmediğimden bu olayları hem mahalleden hem okulun yakınından izleyecektim. Sonunda asker olayları bastırdı ve fakat Menekşe Erbay adlı bir kadın vurularak hayatını kaybetti ve okulumuz tatil edildi. Zaten böyle bir ortamda eğitime devam etmek mümkün değildi. Çok değil bu olaylardan bir yıl sonra da 1980 askeri darbesi gerçekleşecek ve benim ortaokul maceram da ertesi yıl bitecekti. Ondan sonrası Abidinpaşa Lisesi'nde devam edecek ve lisedeki sınıf arkadaşlarımla birlikte bir bekar evinde kalacak, bu kez de lisedeki kimi sağcı hocalarımızca "gizli örgüt üyesi" olarak algılanacaktık ki, bunun doğrudan Tuzluçayırlı olmakla ilgisi vardı.³ Fakat elbette hiçbirimizin uzaktan ya da yakından herhangi bir örgütle ilişkisi olmamıştı. Sadece kaderlerinin ortak yanları bir noktada kesişmiş dört liseli gencin kimi nedenlerden ötürü çaresizlikten bir evde kalması ve birlikte hareket etmesi bu algıyı beslemiş olmalıydı. Bundan sonra da kimi yanlarıyla mahallenin adının benim yaşamımdaki uzunca bir müddet süregiden etkisi beni izleyecekti. Üniversitede Tuzluçayırlı olmanın farklı etkileriyle farkı kulvarlarında karşılaşacaktım yine ama bunlar bu yazının çerçevesinin dışında kalan konulardır.

Almanya'da başlayan ve Türkiye'ye göre oldukça iyi olan ilköğretim hayatım Türkiye'de bambaşka bir mecrada sona erdi. Elbette çok daha iyi koşullarda bir eğitim alabilecekken liseye kadar vasatın altında bir eğitimle yetinmek zorunda kaldım. Belirtmeye gerek yok ki, bireyin yaşamında içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ortam onun benliğinin ve algı dünyasının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Dolayısıyla ben de Tuzluçayır'ın 1970'lerdeki siyasal ve kültürel ortamından etkilenmiş ve ilk okumalarımı da lise yılları dahil olmak

³Bir gün hanım hanımefendilik edebiyat hocamız bizi odasına çağırıp anlatana kadar hiçbir şeyden haberimiz yoktu. "Dikkat edin arkadaşlar herkes sizi örgüt sanıyor başınız belaya girer" diyordu bize. Gerçekten de girebilirdi çünkü yıl 1982-83'tü. İyi niyetli ve hoşgörülü hocalarım sayesinde bu süreci de belatsız atlamaştık.

üzere üniversiteye kadar bu çerçevede yapmıştım. Üniversite yıllarıyla birlikte her şey yeniden şekillenecektir kendi zihinsel dünyamda.

Bugün için bu ilkokul ve ortaokul anılarına eğitimde mahalle ortamının da bir etken olarak kendini göstermesi açısından bir anlam atfedilebilir belki ve ayrıca “Almanca” çocukların eğitim ve yaşam pratiklerine dair de bir pencere de açabildiyse yazı bir nebze de olsa amacına ulaşmış olacaktır.